

UOT 004.9:351:323

Nəhmətova B.A.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Bakı, Azərbaycan

behruzenehmetova@gmail.com

ELEKTRON DÖVLƏT ANTİKORRUPSIYA SİYASƏTİNİN TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ: BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ, PROBLEMLƏR VƏ HƏLLƏR

Məqalədə antikorrupsiya siyasətinin tərkib hissəsi kimi elektron dövlətin rolu və bu sahədə mövcud vəziyyət, beynəlxalq təcrübə, Azərbaycanda həyata keçirilən təşəbbüslər, strategiyalar araşdırılır. Qabaqcıl təcrübələrin Azərbaycana tətbiq imkanları qiymətləndirilir.

Açar sözlər: elektron dövlət, antikorrupsiya siyasəti, dövlət idarəçiliyi, informasiya cəmiyyəti, açıq hökumət, e-hökumətin inkişaf indeksi.

Giriş

İnformasiya cəmiyyəti quruculuğu dövründə həyatımızı informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) kənar təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. İKT-nin inkişafı geniş vüsət aldıqca innovativ texnologiyalar artıq dövlət idarəçiliyində də tətbiq olunur. Bunun bariz nümunəsi elektron dövlət quruculuğudur.

Elektron dövlət yalnız idarəçilikdə İKT-nin tətbiqi deyil, səmərəli idarəçiliyin təmin olunması vasitəsidir. Korrupsiya isə iqtisadi inkişafa əsas maneələrdən biridir. Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaq üçün korrupsiyanın qarşısı alınması əsas şərtlərdən biridir. Korrupsiyanın qarşısının alınmasında yeni tətbiq olunan vasitələrdən biri elektron dövlət quruculuğudur.

Şübhəsiz, korrupsiyasız cəmiyyət mövcud deyildir. Lakin bəzi dövlətlər bu problemlə mübarizə apararaq, onu minimum səviyyəyə endirməyə müvəffəq olmuşlar. Korrupsiyanın geniş yayıldığı ölkələr, əsasən, inkişaf etməkdə olan ölkələrdir. Azərbaycan son illər bu sahədə mühüm irəliləyişlərə nail olsa da, korrupsiya cəmiyyətimizi narahat edən problemlərdən biri olaraq qalır. Məhz buna görə də korrupsiya ilə mübarizədə effektiv vasitələrdən biri olan elektron dövlət sahəsində qabaqcıl ölkələrin təcrübəsinin tədqiqi, Azərbaycanın bu sahədəki təcrübəsi ilə müqayisəli təhlili və qabaqcıl dövlətlərin təcrübəsinin Azərbaycana tətbiqi yollarının araşdırılması mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyət daşıyır. Tədqiqatın məqsədi antikorrupsiya siyasətinin tərkib hissəsi kimi elektron dövlətin üstünlüklərini araşdıraraq müvafiq təkliflərin verilməsidir. Bu məqsədə uyğun olaraq elektron dövlət anlayışının izah edilməsi, İKT inqilabı şəraitində antikorrupsiya siyasətinin xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması; korrupsiyanın qarşısının alınmasında elektron dövlətin üstünlüklərindən istifadə edən qabaqcıl ölkələrin təcrübəsini öyrənmək və onların Azərbaycana tətbiqi yollarını müəyyənləşdirmək; Azərbaycanda antikorrupsiya siyasətinin tərkib hissəsi kimi elektron dövlət quruculuğu sahəsində mövcud vəziyyət və perspektivləri təhlil etmək kimi vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir.

İKT inqilabı şəraitində antikorrupsiya siyasətinin xüsusiyyətləri

İnformasiya inqilabı idarəçilik institutlarını da dəyişmişdir [1]. İnformasiyanın hamı üçün əlverişliliyi idarəetmə üçün yeni imkanlar və problemlər vəd edir. Dövlətin hesabatlılığı və dövlətə etimad ictimai informasiyaya asan və sərbəst çıxışa əsaslanır. Hazırda İnternet daha “şəffaf” dövlətə nail olmaq üçün əsas vasitələrdən biridir. Şəffafliq vətəndaşlara imkan verir ki, dövlətə aid sənədləri elektron bazalardan əldə etsinlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda informasiya texnologiyaları siyasətin müəyyənləşməsi və ona nəzarətdə vətəndaşların iştirakını artırmaq, demokratiya və qanunun aliliyini təmin etmək məqsədi ilə qanunverici hakimiyyətə də tətbiq edilməkdədir. Elektron dövlət vətəndaşlarla dövlət arasında daha şəffaf dialoqu təmin edir. Mütəmadi olaraq informasiya əldə etmək imkanı,

vətəndaşların fikirlərini ifadə etməsi bu siyasətin müəyyənləşdirilməsi prosesində mühüm rol oynayır [1].

“Elektron dövlət” termini son dövrlərin məhsuludur və elmi ədəbiyyatda qəbul olunmuş vahid tərifə yoxdur. Bəzən “elektron dövlət” termini “elektron idarəçilik” termini ilə qarışdırılır və bu iki termin bir-birinin əvəzinə istifadə olunur. Əslində isə, idarəçilik daha geniş konsepsiya olub, qərarların qəbul edilmə prosesini, dövlət rəsmiləri ilə ictimaiyyət arasındakı münasibətləri də əhatə edir. Elektron idarəetmə - idarəetmədə vətəndaşların iştirakını təşviq etmək məqsədilə dövlətin, vətəndaş cəmiyyətinin, siyasi institutların İKT-dən istifadə etməsidir [2].

Korrupsiya da, əsasən, idarəetmə problemdir - cəmiyyətin sosial, iqtisadi və siyasi nəzarət vasitələri ilə idarə olunması bacarığının olmaması və bu sahədə təşkilati uğursuzluqdur. BMT İnkişaf Proqramı korrupsiyanı şəxsi mənfəət üçün rüşvət, mənsimsəmə, nepotizm (qohumbazlıq, dostbazlıq), saxtakarlıq, resurslardan qeyri-effektiv istifadə, sürətləndirici rüşvət yolu ilə vəzifə səlahiyyətlərdən sui-istifadə kimi qiymətləndirir [3]. Korrupsiyanın qarşısının alınması strategiyalarına daxildir [3]:

- qarşısının alınması: inzibati prosedurlarda islahat;
- tətbiq: səmərəli nəzarət və tətbiq sisteminin formalaşdırılması;
- informasiya əldə etmək imkanlarının artırılması: informasiyanın əlyətərliliyini, ictimai və KİV nəzarətini təmin etmək;
- potensialın yaradılması: idarəetmə sisteminin möhkəmləndirilməsi və təlimlərin təşkili.

Elektron dövlətin korrupsiyanı azaltması ilə bağlı iyerarxik hədəflər vardır: informasiya əldə etməyin asanlaşması; informasiyanın qaydaların və onların qərarvermədə tətbiqinin şəffaflığına təkan verən vasitə kimi təqdim olunması; dövlət rəsmilərinin qərarlarının və fəaliyyətinin izlənməsi vasitəsilə hesabatlılığı artırmaq [3].

Amerika iqtisadçısı Robert Klitgaard korrupsiyanı yaradan əsas səbəblərə uyğun olaraq onun formulunu təqdim etmişdir: C (*Corruption*) = M (*Monopoly*) + D (*Discretion*) – A (*Accountability*). Korrupsiya = Monopoliya + Səlahiyyət gücü – Hesabatlılıq [4]. BMT-nin İnkişaf Proqramı (*UNDP*) isə buraya başqa göstəricilər əlavə edərək düsturu bu şəkildə dəyişmişdir: $Corruption = (Monopoly + Discretion) - (Accountability + Integrity + Transparency)$. Korrupsiya = (Monopoliya + Səlahiyyət gücü) - (Hesabatlılıq + Dürüstlük + Şəffaflıq) [4]. Təbii ki, elektron dövlət şəffaflıq və hesabatlılığı artırıqda və səlahiyyət gücünü azaltdıqda düstura uyğun olaraq korrupsiya azalır.

Korrupsiyaya qarşı mübarizədə elektron dövlətin rolu aşağıdakılardan ibarətdir:

- şəffaflığı artırır;
- rəsmi prosedurları sürətləndirir;
- rəsmi prosedurları daha qanuni, obyektiv şəkildə edir;
- operativ nəzarəti təmin edir;
- anonimliyi təmin edir;
- cəmiyyət üçün informasiyanın əldə edilməsi asanlaşır;
- vətəndaşlarla dövlət məmurları arasında təması azaldır;
- məmurların səlahiyyətlərini azaldır, hesabatlılığı artırır [5].

Elektron dövlətin korrupsiyaya qarşı tətbiqində bir sıra problemlər də üzə çıxır.

Siyasi öhdəliyin yaradılması. Qərar qəbul edən şəxslərin öhdəliyi (və kifayət qədər maliyyə resurslarının ayrılması) İKT-nin də daxil edildiyi antikorrupsiya proqramının həyata keçirilməsində mühüm əhəmiyyət daşıyır. Siyasi rəhbərlik tərəfindən dəstəklənən İKT dəyişikliyə qarşı ənənəvi müqaviməti azalda bilər.

Hüquqi dəstəyin təmin olunması. Qanunvericilik informasiyaya sərbəst çıxışı təmin etdiyi təqdirdə elektron dövlət şəffaflığa təkan verəcək. İnformasiya azadlığı naminə məxfilik haqqında qanunlar onilliklər sonra ABŞ və əksər Avropa ölkələrində ləğv olunsaydı, bir çox inkişaf

etməkdə olan ölkələrdə hələ də qalır. Vətəndaşların informasiyaya çıxış imkanları artdıqca dövlət məxfilik və təhlükəsizliyə qarşı təhdidləri də nəzərə almalıdır.

Uyğun texnologiyaların seçilməsi. Dövlət orqanlarında İKT-nin tətbiq olunması külli miqdarda maliyyə vəsaiti tələb edir. Yeni texnologiyalar sürətlə inkişaf etdiyi üçün müvafiq aparat və proqram təminatının seçilməsi də bir problemdir. İKT sisteminin digər islahat prosesləri ilə koordinasiyasını təmin etmək məqsədilə bu sahənin mütəxəssisləri dövlət rəsmiləri ilə birgə çalışmalıdırlar. İKT sisteminin idarə edilməsini bacaranların korrupsiya fəaliyyətinin qarşısının alınması üçün müvafiq sistemin təhlükəsizliyi mühüm rol oynayır.

Qarşılıqlı əlaqənin təmin edilməsi. Milli elektron dövlət sisteminin hazırlanması zamanı ümumi aparat və proqram təminatı, məlumat toplama metodları, idarələrarası əlaqənin zəifliyi, vəzifə və məsuliyyətlərin üst-üstə düşməsi digər bir problemdir. Lakin sistemi inkişaf etdirmək və qarşılıqlı əlaqəni təmin etmək üçün elektron dövlətdən başlanğıc nöqtə kimi istifadə edilə bilər.

İstifadənin təmin edilməsi. İnternet vasitəsilə informasiya əldə etmək imkanının genişləndirilməsi kifayət deyil. İnformasiyaya universal çıxışı təmin etmək, savadlılığın təmini, vətəndaşların idarəetmədə iştirakının artırılması elektron dövlət proqramlarında əsas məsələlərdir.

Nəzarət və cəzaların tətbiqi. Parlament yoxlamaları ötəri xarakter daşıyır. Vəsaitlərdən sui-istifadə edənlər nadir hallarda cəzalandırılır. Buna görə də bu mexanizmin fəaliyyətinə ciddi nəzarət olunmalıdır [3].

Digər bir maneə təlim keçmiş kadr potensialının çatışmazlığı və ucqar ərazilərdə İKT-nin geniş yayılmamasıdır. Məsələn, elektrik, kompüter kimi infrastruktur və avadanlıqlarla təchiz olunmamış ucqar ərazilərdə elektron dövlətin tətbiqi heç kəsə fayda vermir [6]. Elektron dövlətin tətbiqi üçün rəqabətqabiliyyətli, ucuz telekommunikasiya infrastrukturunun yaradılması vacibdir.

Elektron dövlət ilə bağlı problemlərdən biri də rəqəmsal fərqlilikdir (bərabərsizlik). Rəqəmsal fərq gəlir və təhsil səviyyəsi, yaş, cins kimi sosial-iqtisadi şərait baxımından müxtəlif fərd və qrupların İKT-dən istifadə bərabərsizliyi deməkdir. İnternet və oxşar texnologiyalar, bir tərəfdən, dövlətin şəffaflığını artıraraq demokratiyanı gücləndirməyə xidmət etdiyi halda, digər tərəfdən, mövcud bərabərsizlikləri gücləndirərək demokratiyanın əsas prinsipi olan bərabərliyi poza bilər [7].

Bəzən belə fikir formalaşır ki, elektron dövlətin tətbiqi məmurlara ehtiyacı azaldır və bu da işsizlik problemini artırır. Doğrudur, bu zaman müvafiq əməliyyatları həyata keçirən məmurlara ehtiyac qalmasa da, İT mütəxəssislərinə tələbat artır. İKT inkişaf etdikcə yeni texnologiyalar daim köhnəlir. Buna görə də yüksək səviyyəli mütəxəssislər, kadr potensialı olmalıdır.

Beləliklə, İKT-nin dövlət idarəçiliyinə tətbiqi, elektron dövlət quruculuğu problemsiz ötürür. İKT bəzi problemləri həll etməklə yanaşı, özü ilə birlikdə yeni problemlər də gətirmişdir. Lakin bu problemləri nəzərə alaraq yeniliklərdən istifadədən imtina da məqsədəuyğun deyil. Çünki elektron dövlət prosesləri sadələşdirmək və vaxt itkisinin qarşısını almaqla yanaşı, korrupsiyanın qarşısının alınmasında effektiv vasitədir. Bu vasitənin daha səmərəli olması üçün informasiya cəmiyyətinin yeni problemlərinin həlli yolları tapılmalıdır.

Beynəlxalq təcrübədə İKT və antikorrupsiya siyasəti

Elektron dövlətin inkişafının qiymətləndirilməsi üçün monitoring sisteminin işlənilməsi hazırlanması həyata keçirilən proqramlara nəzarət etməyə, onları təhlil edərək effektiv qərarlar qəbul etməyə imkan verir. Qiymətləndirmə və monitoring sistemi beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi üçün də mühüm rol oynayır. Bu baxımdan, BMT tərəfindən nəşr olunan “*E-Government Survey*” (“Elektron Dövlət Hesabatı”) mühüm əhəmiyyətə malikdir. 2014-cü ilin hesabatında ölkələr Elektron Dövlətin İnkişaf İndeksindən (*EGDI*) asılı olaraq qərarlaşıb. *EGDI* üç amilə əsasən hesablanır: onlayn xidmətlərin inkişafı, telekommunikasiya infrastrukturunun inkişafı və insan kapitalının inkişafı. 2003-cü ildən etibarən *EGDI* göstəricisinə görə, Avropa qitəsi liderdir. Ardıcılıq belə davam edir: Amerika, Asiya, Okeaniya, Afrika [8].

2014-cü il üzrə “çox yüksək *EGDI*”yə (0,75-1,00) malik ölkələrin hər biri yüksək gəlirli ölkələrdir. Bu 25 ölkə üzrə orta *EGDI* göstəricisi 0,8368, dünya üzrə isə 0,4712-dir. Dünya ölkələrinin 13%-i (25 ölkə) çox yüksək, 32%-i (62 ölkə) yüksək, 38%-i (74 ölkə) orta, 17%-i (32 ölkə) isə aşağı *EGDI* göstəricisinə malikdir [8].

Elektron dövlətin inkişafına yardım edən amillərdən biri telekommunikasiya, insan resursları və onlayn xidmətlərin təminatına qoyulan investisiyalardır. Aşağı *EGDI* səviyyəsinə malik ölkələrdə əsas problemlərdən biri təhsil səviyyəsinin aşağı olması və bundan qaynaqlanan insan resurslarının zəifliyidir [8].

Korrupsiyaya qarşı mübarizədə elektron dövlətin üstünlüklərindən istifadə edərək uğur qazanmış bəzi ölkələrin təcrübəsi təqdirəlayiqdir. Maraqlı məqam ondan ibarətdir ki, seçilmiş mübarizə üsullarının adları da şəffaflığı, vətəndaşlara qayğıını və xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsini ifadə edir (Cənubi Koreyada *OPEN* (açıq), Sinqapurda *C.A.R.E.* (qayğı), Azərbaycanda *ASAN*).

Koreya Respublikası Elektron Dövlətin İnkişaf İndeksində görə, 1-ci [8], Korrupsiya Qavrama İndeksində görə isə, 43-cü yerdədir [9]. Koreya Respublikasında 15 aprel 1999-cu ildə fəaliyyətə başlamış *OPEN* (*Online Procedures ENhancement for civil application* – Vətəndaşların müraciəti üçün Onlayn Prosedurların Genişləndirilməsi) sistemi Seul Paytaxt Hökumətinin (*Seoul Metropolitan Government*) başçısı Kun Koh tərəfindən irəli sürülmüşdür. Koreya Daxili İşlər Nazirliyi *OPEN* sistemini genişləndirərək ölkə ərazisində tətbiq etmək üçün *Saeol* (*Local Public Management Information System* – Yerli Hökumət İdarəetmə İnformasiya Sistemi) sistemini təklif etdi. Artıq *OPEN* sistemi *Saeol* sisteminin tərkib hissəsidir. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı *OPEN* sistemini korrupsiyanın qarşısının alınması, şəffaflığın artırılmasında innovativ yanaşmanın uğurlu nümunəsi kimi təqdim etmişdir. Beynəlxalq Şəffaflıq Təşkilatı və Dünya Bankı dövlətləri *OPEN* sistemindən istifadəyə təşviq etmişlər [10].

Koreya Respublikasında korrupsiyanın qarşısının alınması strategiyalarına nəzər salmaq [10]:

- *Qarşısının alınması.* “Korrupsiyaya qarşı Mühərribə” Bəyannaməsi bu strategiyaya aiddir.
- *Tətbiq.* Bu strategiyanın həyata keçirilməsi üçün *OPEN* sisteminin fəaliyyətinə Audit və Təftiş Bürosu cəlb edilmişdir. Bundan əlavə, səmərəli nəzarətin təmin edilməsi üçün vətəndaşlara öz müraciətlərinin mövcud vəziyyətinə nəzarət etmək hüququ verilir.
- *İnformasiya əldə etmək imkanlarının artırılması.* 1990-cı illərdə İnternet istifadəçilərinin dövlətdən şəffaf prosedurlar vasitəsilə sürətli xidmət və daha çox məlumat təminatı tələb etmələri informasiya əldə etmək imkanlarını artırmışdır.
- *Potensialın yaradılması.* Koreyanın 1990-cı illərin sonunda İnternetlə yaxşı təchiz olunması *OPEN* sisteminin qısa zamanda fəaliyyətə başlamasına şərait yaratdı.

Sinqapur XX əsrin 80-ci illərindən etibarən texnologiyanın inkişaf səviyyəsinə görə regional mərkəz rolunu oynamışdır. Bu sahədə dünya lideri olmağı hədəfləyən Sinqapur Elektron Dövlətin İnkişaf İndeksində 3-cü [8], Korrupsiya Qavrama İndeksində isə 7-ci yerdə qərarlaşmışdır [9].

Vətəndaşlara daha səmərəli və sürətli şəkildə xidmətlərin göstərilməsi Sinqapur dövləti tərəfindən “qayğı” mənasını verən *C.A.R.E.* (*Courtesy* - nəzakət, *Accessibility* - əlyətərlilik, *Responsiveness* - cavabdehlik, *Effectiveness* - effektivlik, səmərəlilik) abreviaturası şəklində ifadə olunmuşdur.

Sinqapur dövləti strateji fəaliyyətini 5 istiqamət və 6 proqram əsasında qurmuşdur. Sinqapur dövlətinin fəaliyyətinin 5 əsas istiqaməti bunlardır: hökumətin yenidən qurulması, elektron xidmət göstərilməsi, fəal və məsuliyyətli olmaq, yeni imkanlardan istifadə üçün İKT-dən istifadə, informasiya texnologiyaları sahəsində yeni innovasiyalardan istifadə. Bu 5 istiqamət 6 proqram vasitəsilə dəstəklənir: biliklərə əsaslanan iş, İKT sahəsində təhsil, elektron xidmətlərin göstərilməsi, texnoloji təcrübə, yüksək səviyyəli informasiya-kommunikasiya infrastrukturu, əməliyyatların səmərəliliyinin artırılması. Biliklərə əsaslanan iş İKT sahəsində savadlı əmək

qüvvəsinin yaradılmasına əsaslanır. Bu proqram vətəndaşlara xidmət göstərən dövlət qulluqçularının ixtisasının artırılmasını təmin edir [11].

Sinqapur İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının İnkişafı Təşkilatı tərəfindən təşkil olunan layihəyə əsasən, 18,670 aztəminatlı ailə ucuz qiymətli işlənmiş kompyuterlərlə, həmçinin 1 il pulsuz İnternetlə təmin olunmuşdur [12]. Əhalinin İKT sahəsində bilik və bacarıqlarının artırılması üçün “*e-Ambassador*” (elektron səfir) adlı könüllülük proqramı təsis edilmişdir. Həmin proqram vasitəsilə təlim keçmiş şəxslər 10 dostunu və ya ailə üzvünü bu sahədə təlimatlandırmış, proqramı uğurla başa vurmuş şəxslərə *e-Ambassador* sertifikatı və onlayn hədiyyələr verilmişdir [13]. Sinqapurda həyata keçirilən bu proqramlar *EGDI*-nin göstəricilərindən biri olan insan kapitalının inkişaf səviyyəsini yüksəldir. Təbii ki, əhali dövlətin təqdim etdiyi elektron xidmətlərdən istifadə edə bilmədiyi təqdirdə elektron dövlətin əhəmiyyəti olmur.

Bütün bu irəliləyişlərə baxmayaraq, Sinqapurda da bəzi problemlər qalmaqdadır. Əsas problem isə kiberterrorizmlə bağlıdır. Hakerlər şəxsi məlumatları oğurlaya bildikləri üçün bəzi vətəndaşlar e-dövlətdən istifadə etməkdə istəksizdirlər [11].

Yeni Zelandiya Korrupsiya Qavrama İndeksində ikinci yerdə [9], Elektron Dövlətin İnkişaf İndeksində 9-cu yerdə qərarlaşıb. Bu ölkənin bütün xidmətlərin daxil olduğu e-dövlət portalında vətəndaşların sorğu göndərə və ya dövlətə qanun layihəsi təklif edə biləcəkləri e-iştirak bölməsi mövcuddur. Bundan əlavə, portal vətəndaşlara təhsil, səhiyyə, biznes, ətraf mühitlə bağlı e-məsləhətlər səhifəsini təklif edir [8].

Yeni Zelandiyada elektron dövlətin qurulmasında Böyük Britaniya təcrübəsindən istifadə olunub. Şəffaflıq əsas prinsip olduğundan vətəndaşların elektron dövlətdən nələr gözləmələri haqqında düşüncələri, rəyləri əhəmiyyətli hesab olunur. Bu, istifadəçi mərkəzli fəaliyyətin əsas prinsipidir. Bunun üçün www.govt.nz saytı vətəndaşlar üçün addım-addım saytla işləmək qaydalarının izahını hazırlamışdır [14].

Yeni Zelandiyada dövlət tərəfindən yeni qanun layihələri portal vasitəsilə istifadəçilərə təqdim olunur, vətəndaşlar isə qanun layihələri haqqında elektron poçt vasitəsilə öz qeydlərini müvafiq nazirliklərə göndərirlər [15].

İtaliya Korrupsiya Qavrama İndeksində 69-cu [9], Elektron Dövlətin İnkişaf İndeksində isə 23-cüdür [8]. Bu ölkədə 2009-cu ildə yeni qanun qəbul olunduqdan sonra hər bir dövlət orqanının veb-saytı şəffaflığın təmin olunmasında əsas vasitə hesab olunur. Qanuna əsasən, həmin veb-saytlarda 42 müxtəlif informasiya əks olunmalıdır (vəzifəli şəxslər haqqında məlumat, fəaliyyət planları, təşkilati struktur haqqında məlumat, vətəndaşlara təklif olunan xidmətlər və s.). 2012-ci ildə tətbiq edilən “Şəffaflıq Kompası” (*La Bussola della Trasparenza*) portalı vətəndaşlara imkan yaradır ki, onlar qanunla müəyyən olunmuş məlumatların həmin saytlarda yerləşdirilməsini avtomatik şəkildə analiz edərək məlumat şəffaflığının nə dərəcədə olduğunu müəyyən edəsinlər [8].

Hindistan beynəlxalq reytinglərdə qabaqcıl ölkə hesab olunur. Belə ki, Elektron Dövlətin İnkişaf İndeksində bu ölkə 118-ci [8], Korrupsiya Qavrama İndeksində isə 85-cidir [9]. Lakin korrupsiyaya qarşı mübarizədə elektron dövlətdən istifadə ilə bağlı Hindistanın maraqlı təcrübəsi var.

1998-ci ildə Mərkəzi Sayıqlıq Komissiyası (*Central Vigilance Commission*) 1988-ci ildə qəbul olunmuş Korrupsiyanın Qarşısının Alınması Aktının icrasının araşdırılmasına başladı. Komissiyanın 1999-cu ildə yaradılmış veb-saytı vasitəsilə vətəndaşlar anonim şəkildə korrupsiya hüquqpozmaları barədə şikayət edə bilirlər. Həftəlik xəbər jurnalı komissiya tərəfindən adları açıqlanan rüşvətxor məmurların utanc hissini elektron utanc (*e-shame*) adlandırır [16].

2010-cu ildə Banqalor şəhərində *Janaagraha* adlı qeyri-kommersiya təşkilatı tərəfindən www.ipaidabribe.com saytı istifadəyə verilmişdir. Bu saytda insanlar anonim şəkildə rüşvətxorluq halları haqqında məlumat verə bilirlər. Adı tez-tez rüşvətxorluqda hallanan Karnatak ştatının Nəqliyyat Departamentinin komissarının təklifi ilə “*I Paid A Bribe*” (“Mən rüşvət verdim”) komandası departamentdə daha çox korrupsiyalaşmış prosedurları üzə çıxartdı

[17]. Sürücülük vəsiqəsinin verilməsində xeyli korrupsiya halı aşkarlandığından dünyanın ilk avtomatlaşdırılmış sürücülük testi mərkəzi 2012-ci ildə Banqalorda fəaliyyətə başladı və sürücülük vəsiqəsinin verilməsi proseduru elektronlaşdırıldı [17].

Beləliklə, qeyd etmək olar ki, elektron dövlətdən korrupsiyaya qarşı istifadə edən, bu istiqamətdə ardıcıl tədbirlər görən, eləcə də, BMT-nin Elektron Dövlətin İnkişaf İndeksində qabaqcıl yer tutan dövlətlərin hamısı korrupsiyanın qarşısının alınması, şəffaflığa nail olunması məsələsində tam uğura nail ola bilməmişdilər. Lakin bu amil elektron dövlətin korrupsiyaya qarşı mübarizədə rolunu azaltmır. Danılmaz faktıdır ki, elektron dövlət antikorrupsiya siyasətinin yeganə vasitəsi deyil, onun tərkib hissəsidir. Yəni korrupsiyaya qarşı mübarizədə elektron dövlətlə yanaşı, digər vasitələrdən də istifadə etmək lazımdır ki, tam effektivliyə nail olmaq mümkün olsun. Bu vasitələr sırasında qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, həm rüşvət alan, həm də rüşvət verən üçün ciddi cəza tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsi, təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi, əmək haqlarının artırılması, ombudsman institutunun fəaliyyətinin gücləndirilməsi, korrupsiyaya qarşı ictimai rəyin formalaşdırılması və s. tədbirlər göstərilə bilər.

Azərbaycanda elektron dövlət quruculuğu və antikorrupsiya siyasəti

Demokratiya sahəsində uğurlara nail olan dövlətlər korrupsiya ilə mübarizə sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə etsələr də, gənc demokratik dövlətlər üçün bu, mürəkkəb məsələdir. Bu baxımdan yanaşdıqda, gənc Azərbaycan dövləti korrupsiya ilə mübarizədə bir sıra nailiyyətlər əldə etmişdir, elektron dövlət quruculuğu da bu nailiyyətlərdən biridir. Lakin korrupsiyanın qarşısının alınması vasitəsi kimi elektron dövlətin inkişafı üçün görüləcək çox işlər var.

Azərbaycan 0,5472 *EGDI* göstəricisi ilə elektron dövlətin inkişaf indeksində 68-ci yeri tutur. 2012-ci ildən etibarən ölkəmiz *EGDI* göstəricisi üzrə 28 pillə irəliləyib [8]. Korrupsiya Qavrama İndeksində isə Azərbaycan 2014-cü ildə 126-cı yeri tutmuşdu [9].

Azərbaycan informasiya azadlığını tanıyan ölkələrdəndir və bu azadlıq Konstitusiyada qeyd olunmaqla yanaşı, “İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanunla da tənzimlənir. Bu proses elektron dövlət quruculuğunun ilk mərhələsinə aiddir.

İKT-nin inkişafı, eləcə də, elektron dövlət quruculuğu üçün, ilk növbədə, hüquqi baza olmalıdır. Ölkəmiz Cənubi Qafqazda informasiya cəmiyyətinə keçid strategiyası qəbul etmiş ilk və yeganə dövlətdir, dünya üzrə isə birincilər sırasındadır [18]. Ölkəmizdə “Elektron imza və elektron sənəd haqqında” Qanun, “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan) (2005-2008 və 2010-2012)”, “Elektron hökumət” portalı haqqında Əsasnamə, 2013-2015-ci illərdə dövlət orqanlarında elektron xidmətlərin genişləndirilməsi və elektron hökumətin inkişafına dair Dövlət Proqramı və s. normativ hüquqi aktlarla fəaliyyət üçün hüquqi baza yaradılmışdır. Göründüyü kimi, Azərbaycanda İKT-nin dövlət idarəçiliyinə tətbiqi və elektron dövlətin inkişafı üçün lazımı qanunverici baza mövcuddur və daim inkişaf etdirilir.

“Bir pəncərə” prinsipi ilə işləyən vahid elektron hökumət portalı 2012-ci ilin sentyabrından əhalinin istifadəsinə verilmişdir [19].

2007-ci ildə korrupsiyanın qarşısının alınması sahəsində fəaliyyətə başlayan Azərbaycan hökuməti 2012-ci ildə antikorrupsiya strategiyasının ikinci mərhələsinə həyata keçirməyə başladı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin yaradılması elektron xidmətlərin inkişafında mühüm addım oldu. BMT-nin 2012-ci il üçün Elektron Dövlət Hesabatında qeyd olunur ki, milli koordinasiya mərkəzinin mövcudluğu vətəndaşların tələblərinin qarşılınması üçün vacib amildir. Azərbaycanda vətəndaşlara yüksək keyfiyyətli xidmətin vahid mərkəzdən göstərilməsini təmin edən ASAN Xidmət Mərkəzləri yaradılmışdır. Bununla yanaşı, 2012-ci ildə Azərbaycan şəffaflığının artırılması və açıq hökumətin təşviq olunması məqsədilə Açıq Hökumət Tərəfdaşlığına qoşulmuşdur [20].

Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi dövlət orqanlarının informasiya bazalarının qarşılıqlı inteqrasiyasını, elektron xidmətlərin təşkili prosesinin sürətləndirilməsini, bu sahədə idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsini həyata keçirən mərkəzi icra

hakimiyyəti orqanıdır. Dövlət Agentliyinin vəzifələrindən biri dövlət orqanlarında elektron xidmətlərin təşkili və göstərilməsi üzrə qiymətləndirmələr aparmaq və nəticəsi barədə arayışlar, hesabatlar hazırlamaqdır.

ASAN Xidmət Mərkəzlərinin fəaliyyətinin məqsədlərinə şəffaflığın artırılması, korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi və elektron xidmətlərdən daha geniş istifadə olunması daxildir [21]. Elektron xidmətlərin təkmilləşdirilməsi istiqamətində Dövlət Agentliyinin 2013-cü ildə təsdiq edilmiş "Dövlət orqanlarında elektron xidmətlərin təşkili və göstərilməsi üzrə qiymətləndirmə Qaydaları"na əsasən, elektron xidmətlərdən istifadə dərəcəsinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə 40 dövlət orqanı tərəfindən göstərilən elektron xidmətlərin qiymətləndirilməsi həyata keçirilmiş, bu haqda Dövlət Agentliyinin rəsmi İnternet səhifəsində məlumat verilmişdir. Qiymətləndirmə nəticəsində həmin orqanlara təqdim edilən rəylərdə mövcud nöqsan və çatışmazlıqlar göstərilmiş və onların aradan qaldırılması üçün tövsiyələr verilmişdir [22].

Korrupsiyanın geniş yayıldığı sahələrdən biri ədliyyə sistemidir. Bunun qarşısının alınması üçün son illər İKT-nin üstünlüklərindən istifadə olunur. 2009-cu ildə təsdiq edilmiş "Azərbaycan ədliyyəsinin inkişafına dair 2009-2013-cü illər üçün Dövlət Proqramı"nın əsas vəzifələrindən biri kimi məhkəmələrdə yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsi işinin sürətləndirilməsi, müasir tələblərə cavab verən iş prosesinin təşkil edilməsi və vətəndaşların müraciət imkanlarının genişləndirilməsi göstərilmişdir.

Məhkəmələrdə mühüm problemlərdən biri proses iştirakçılarının məhkəmə iclasının yeri və vaxtı barədə lazımi qaydada məlumatlandırılmamasıdır. Müxtəlif səbəblərdən məhkəmə bildirişlərinin vaxtında çatdırılmaması məhkəmələrdə çəkişmə prinsipinə əməl edilməməsi ilə nəticələnir, işlərə qanunla müəyyən edilmiş müddətdə baxılmasında çətinliklər və narazılıqlar yaranır. Bununla əlaqədar Məhkəmə Hüquq Şurası və Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi "Elektron məhkəmə bildirişlərinin tətbiqinə dair" Konsepsiya hazırlamışlar [23].

2014-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin yaradılması haqqında Sərəncam imzalamışdır. Bu sistemin yaradılması ilə insanlar məhkəməyə gəlmədən, elektron formada müraciət edə biləcək, proses barədə məlumatları elektron daşıyıcıda alacaq, audio-video və digər texniki vasitələrlə qeydə alınan məhkəmə prosesini onlayn rejimdə müşahidə etmək imkanı yaradılacaq, proses iştirakçıları məhkəmənin gedişi, qərarlar, onların icra vəziyyəti və s. məlumatları əks etdirən elektron "şəxsi kabinetə" malik olacaq, işlərin elektron dövriyyəsi təşkil ediləcəkdir [24]. Son 2 ildə ölkəmizdə İKT ilə təchiz olunmuş 4 yeni məhkəmə binası istifadəyə verilmişdir. Dünya Bankı ilə birgə həyata keçirilən "Ədliyyə sisteminin müasirləşdirilməsi" layihəsi çərçivəsində Məhkəmə Hüquq Şurası, Ədliyyə Nazirliyi, habelə bir sıra ədliyyə və məhkəmə orqanlarında müasir İT infrastrukturunun qurulması tamamlanmış, elektron sənəd dövriyyəsi, məhkəmə işlərinin elektron idarəetmə sistemləri, habelə proseslərin elektron qeydiyyatı sistemi hazırlanmışdır.

Məhkəmə sisteminin vahid İnternet portalı vasitəsilə vətəndaşlara məhkəmələrə on-layn rejimdə müraciət etmək və cavab almaq, iddia ərizələri və digər məhkəmə sənədlərinin nümunələrini əldə etmək, qəbul günləri və s. barədə məlumat almaq imkanı yaradılmışdır. Bu sahədə ölkəmizin təcrübəsindən bir sıra dövlətlər yararlanmaq arzusunı bildirmiş, o cümlədən Xorvatiyada Azərbaycan modelinə üstünlük verilmişdir [24].

Ədliyyə Nazirliyinin rəsmi saytında ədliyyə orqanlarında sui-istifadələr, korrupsiya hüquqpozmaları və korrupsiyaya şərait yaradan hüquqpozmalar barədə elektron müraciət forması yerləşdirilmişdir [25]. Vətəndaşların idarəetmədə iştirakı məqsədilə elektron hökumət portalında yaradılan "Təkliflər" bölməsində vətəndaşlar üçün Nazirlər Kabinetinin və mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının hazırladıqları normativ hüquqi aktların layihələri ilə bağlı irad və təkliflərini göndərmək imkanı yaradılmışdır [26].

Azərbaycan elektron dövlət quruculuğu ilə bağlı beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsində də maraqlıdır. Belə ki, 2013-cü ildə Azərbaycanda elektron hökumət layihəsi ilə əlaqədar təlim mərkəzlərinin yaradılması məqsədilə Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi ilə Koreya

Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi arasında 3,7 milyon dollarlıq saziş imzalamışdır [27]. Təhlillər göstərir ki, Azərbaycanda zəruri qanunvericilik bazası mövcud olsa da, elektron dövlət quruculuğunda bir sıra problemlər mövcuddur. O cümlədən bəzi dövlət orqanlarının İnternet saytları və elektron hökumət portalında müəyyən çatışmazlıqları müşahidə etmək mümkündür.

Problemlərə baxmayaraq, Azərbaycanda vətəndaşlara təqdim edilən elektron xidmətlərin sayı getdikcə artır. Mövcud problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində işlər görülür. Bu istiqamətdə vətəndaşlar da fəal olmalı, öz fikirlərini və təkliflərini elektron hökumət portalındakı “fikir bankı” vasitəsilə ifadə etməlidirlər.

Dövlət qurumları tərəfindən əhaliyə göstərilən xidmətlərin elektronlaşdırılması dövlət məmurları ilə vətəndaşlar arasında keyfiyyətə yeni münasibətlərin formalaşmasına zəmin yaradır. Elektron xidmətlərə keçid şəffaflığın təmin edilməsi, korrupsiya hallarının azalması, süründürməçilik hallarının aradan qaldırılması, vətəndaşlarla dövlət strukturları arasında canlı əlaqənin minimuma enməsi ilə nəticələnir. İKT respublikanın davamlı və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi, intellektual potensialının gücləndirilməsi, biznesin reallaşdırılması, korrupsiya ilə mübarizə, yoxsulluq və işsizliyin azaldılması, cəmiyyətdə şəffaflığın və demokratiyanın inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli vasitə olaraq qəbul edilir. Elektron xidmətlərin və onlardan istifadə edən vətəndaşların sayı artdıqca şəffaflıq da artır.

Nəticə

Elektron dövlət, dövlət idarəçiliyində proseslərin, strukturun və mədəniyyətin təkmilləşdirilməsində strateji vasitə kimi istifadə olunur. Elektron dövlət korrupsiyanın qarşısının alınmasında yeganə vasitə olmasa da, əsas vasitələrdən biridir.

Azərbaycan istər korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində, istərsə də elektron dövlətin inkişafı ilə bağlı beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsində maraqlıdır. Hesab edirik ki, məqalədə göstərilən mütərəqqi xarici təcrübə Azərbaycanda da tətbiq oluna bilər. Mövcud problemlərin həll ediləcəyi və qabaqcıl ölkələrin təcrübələrindən istifadə ediləcəyi təqdirdə elektron dövlət antikorrupsiya siyasətinin effektiv vasitələrindən birinə çevrilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Hanna N.K. Transforming Government and Building the Information Society: Challenges and Opportunities for the Developing World, Innovation, Technology, and Knowledge Management Series, Springer 2011, <http://www.springer.com>
2. Bhatnagar S. Transparency and Corruption: Does E-Government Help?. Indian Institute of Management, 2003, <http://www.iimahd.ernet.in>
3. Fighting Corruption with e-Government Applications. APDIP e-Note 8, 2006, <http://www.unpan1.un.org>
4. UNDP Practice Note: Anti-Corruption, February 2003, <http://www.pogar.org>
5. Judy Payne, E-Government: A Critical Anti-Corruption Tool, 2006, <http://pdf.usaid.gov>
6. E-Governance Challenges, <http://www.it.iitb.ac.in>
7. Mete Y., Polat R.K. Türkiye'deki E-Devlet Araştırma ve Uygulamalarının Eleştirel bir Değerlendirmesi ve Öneriler, 2012, <http://www.academia.edu>
8. United Nations E-Government Survey 2014: E-Government for the Future We Want, New York, 2014, <http://www.unpan3.un.org>
9. Corruption Perceptions Index 2014: Results, <http://www.transparency.org>
10. Kim S., Kim H.J., Lee H. An institutional analysis of an e-government system for anti-corruption: The case of OPEN, Government Information Quarterly, No 26, 2009, pp. 42-50.
11. Ha H., Coghill K. E-Government in Singapore – A Swot and Pest Analysis. Asia-Pacific Social Science Review, Vol. 6, No 2, 2006.
12. <http://www.itu.int>
13. Singapore Facts. International Telecommunication Union, <https://www.itu.int>
14. We're Govt.nz, <https://www.govt.nz/about/govtnz>

15. Elektron hökumət - beynəlxalq təcrübə, kim necə və nə cür edir?, Elekon Hökumət Bülleteni, Rəbitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin Məlumat Hesablama Mərkəzi, №4/aprel 2013, 12 s.
16. Subhash Bhatnagar Administrative Corruption: How Does E-Government Help?, 2002, <http://siteresources.worldbank.org>
17. Bribery in India: A website for whistleblowers (05.06.2011), <http://www.bbc.com>
18. İKT-in inkişafı rəqəmlərdə, <http://www.mincom.gov.az>
19. Elekon Hökumət Bülleteni, Rəbitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin Məlumat Hesablama Mərkəzi, №2/fevral 2013, 12 s.
20. Report on Development of a monitoring methodology for e-governance in Azerbaijan. OSCE. Tallinn, 2012, [40 p.](#)
21. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi haqqında Əsasnamə, <http://www.justice.gov.az>
22. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinə həvalə edilmiş tədbirlərin (2013-cü il üzrə) icrası ilə bağlı Hesabat, <http://www.vxsida.gov.az>
23. Məhkəmə sistemində şəffaflığın artırılması üzrə əsaslı tədbirlər görülür. Elekon Hökumət Bülleteni, Rəbitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin Məlumat Hesablama Mərkəzi, №10/oktyabr 2013, 12 s.
24. http://www.justice.gov.az/view_full.php?id=566
25. <http://www.justice.gov.az/contact.php>
26. Normativ-hüquqi aktların layihələri, <https://www.e-gov.az/az/content/read/15>
27. Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin 2013-cü ilin yekunlarına dair mətbuat buraxılışı, <http://www.mfa.gov.az>

УДК 004.9:351:323

Нахметова Бахруза А.

Академия Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, Баку, Азербайджан

behruzenehmetova@gmail.com

Электронное правительство как часть антикоррупционной политики: международный опыт, проблемы и решения

В статье исследуется роль электронного правительства как часть антикоррупционной политики, данное состояние, международный опыт, инициативы и стратегии проведенные в Азербайджане в этой области. Оцениваются возможности применения в Азербайджане передовых опытов.

Ключевые слова: электронное правительство, антикоррупционная политика, государственное управление, информационное общество, открытое правительство, индекс развития электронного правительства.

Bahruza A. Nahmatova

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Baku, Azerbaijan

behruzenehmetova@gmail.com

E-government as a part of anti-corruption policy: international experience, problems and solutions

This paper investigates the impact of e-government as a part of the anti-corruption policy and the current situation, international experience, initiatives and strategies implemented in Azerbaijan in this field. The possibility of the implementation of the best practices in Azerbaijan is estimated.

Keywords: e-government, anti-corruption policy, public administration, information society, open government, e-government development index.